

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра східної та слов'янської філології

Курсова робота з арабської філології

на тему:

КАТЕГОРІЯ ВВІЧЛИВОСТІ І МОВНИЙ ЕТИКЕТ
В АРАБСЬКІЙ МОВІ

Студентки групи Пар 16-20
факультету сходознавства
денної форми навчання
Освітньої програми:
Арабська мова і література
та переклад, друга
східна мова, західноєвропейська мова
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.060 Східні мови
та літератури (переклад включно),
перша – арабська
Аль-Салех Марини

Науковий керівник:

ст. викладач В.Г. Кононенко

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОГО ЕТИКЕТУ ТА ВВІЧЛИВОСТІ.....	6
1.1. Специфіка дослідження категорії ввічливості у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві.....	6
1.2. Історія формування правил та норм етикету в арабській мові.....	10
1.3. Методика дослідження категорії ввічливості та мовного етикету в арабській мові.....	13
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЕТИКЕТУ ТА ВВІЧЛИВОСТІ В АРАБСЬКІЙ МОВІ.....	17
2.1. Вираження категорії ввічливості в арабській мові.....	17
2.1.1. Лексичний рівень.....	18
2.2.2. Граматичний рівень.....	23
2.2.3. Стилiстичні засоби вираження.....	25
2.2. Арабський мовний етикет в офіційно-діловому спілкуванні.....	27
Висновки до розділу 2.....	34
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38

ВСТУП

Для успішного спілкування мало знати просто набір слів та граматичні правила. Для здійснення комунікативного акту необхідно володіти не лише мовними структурами, а й «фоновими знаннями», під якими розуміють взаємне знання реалій. Не можна зрозуміти мову, не маючи уявлення про умови, в яких живе народність.

Актуальність цього дослідження визначається необхідністю вивчення вербального рівня етикетних ситуацій комунікації, а також опису лінгвістичних особливостей категорії ввічливості.

В епоху глобалізації та розширення міжнаціональних контактів особлива увага в лінгвістичних дослідженнях приділяється питанням міжкультурної комунікації, для вирішення яких категорія ввічливості має важливе значення. Ввічливість і засоби її вираження не раз ставали об'єктом лінгвістичних досліджень, які, як правило, виконувалися на матеріалі європейських мов. Дослідження, присвячені ввічливості в арабській мові і арабській культурі, як показав наш аналіз, залишаються невідомими українськомовному читачеві. Цим і обумовлений наш інтерес до досліджуваної категорії. Крім того, дослідження ввічливості із застосуванням контрастивного аналізу дозволить поглибити наші уявлення про зміст і засоби вираження цієї категорії в різних мовах і культурах.

Що араби думають про ввічливість і яке походження цього слова? Яка Арабська теорія ввічливості і чим вона відрізняється від інших теорій? У чому їх схожість? Автор належить до арабської національної культури і хоче виявити подібності та відмінності цієї культури в аспекті ввічливості від інших культур.

Мета дослідження полягає в описі основних стандартних етикетних ситуацій спілкування з лінгвістичного погляду з виявленням національної специфіки мовного етикету у арабів.

Вона досягається шляхом вирішення наступних завдань:

1. Розглянути специфіку дослідження категорії ввічливості у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві.

2. Розглянути питання історії формування правил та норм етикету в арабській мові.

3. Проаналізувати методику дослідження категорії ввічливості та мовного етикету в арабській мові.

4. Проаналізувати вираження категорії ввічливості в арабській мові

5. Проаналізувати арабський мовний етикет в офіційно-діловому спілкуванні

Об'єктом дослідження є засоби вираження категорії ввічливості та мовного етикету в арабській мові.

Предметом дослідження виступає категорія ввічливості в арабській мові.

Матеріалом для цього дослідження послужили роботи арабомовних авторів з етикету, спеціалізовані словники, збірки офіційно-ділових листів.

Методами дослідження є описовий метод, який використовується для виявлення функціональних і структурно-семантичних особливостей засобів вираження категорії ввічливості в арабській мові, а також метод суцільної вибірки.

Теоретична значущість дослідження обумовлюється тим, що отримані результати доповнюють та розвивають існуючі наукові праці з мовного етикету взагалі та арабського мовного етикету зокрема. Також висвітлюються малодосліджені аспекти функціонування етикетної лексики арабської мови, здійснюється подальша наукова розробка проблем мовного етикету та міжкультурної комунікації.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні основних висновків та результатів роботи в теоретичних і практичних курсах з мовознавства та іноземних мов у вищих навчальних закладах та вивченні категорії ввічливості у навчальному процесі на практичних заняттях з арабської мови. Вона може зацікавити не лише тих, хто вивчає арабську мову, культуру, основи ісламу, але й усіх тих, чия діяльність тим чи іншим чином стикається з країнами Арабського Сходу. Матеріали роботи можуть бути використані при розробці лекційних спецкурсів з міжкультурної комунікації, лінгвокраїнознавства та регіоназнавства, а також виступати як практичне

керівництво при підготовці переговорів з арабами, складанні ділових листів тощо.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОГО ЕТИКЕТУ ТА ВВІЧЛИВОСТІ

1.1. Специфіка дослідження категорії ввічливості у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві

Ввічливість являє собою дотримання правил етикету, демонстрування уважності та люб'язності до оточуючих людей. Ввічливість – це вміння шанобливо і тактовно спілкуватися з людьми, знаходити компроміс і вислухати протилежні точки зору. Ввічливість передбачає знання етикету та належних манер (Ben Sandal, 2014, с. 85).

Категорія ввічливості представлена різнорівневими мовними засобами:

1) комунікативно-семантичними групами – інтенційними висловленнями, стереотипами спілкування, які відображають національно-специфічні вияви ввічливості;

2) морфологічними (модальні й знаменникові слова, предикати, сполучники, частки, вигуки, форми особи, числа, часу, способу, виду дієслів;

3) синтаксичними (звертання, реченнєві конструкції різного типу);

4) словотворчими (утворення із зменшено-пестливими суфіксами);

5) фонетико-графічними (інтонація, авторські розділові знаки);

6) стилістичними (емоційно-експресивні та суб'єктивно-оцінні компоненти значень слів, речень (Категорія ввічливості як різновид соціальних категорій модусу, 2017, с. 5).

Вислови мовленнєвого етикету, використовувані комунікантами, стали певними сталими формулами спілкування внаслідок частого вживання, і такі вирази використовуються майже в усіх типах спілкування. Такими формулами є:

1) етикетні одиниці, якими виражаються вітання та поради;

2) формули із значенням прощання;

3) вислови вибачення;

- 4) мовленнєві одиниці, що супроводжують прохання;
- 5) формули подяки;
- 6) конструкції побажання;
- 7) типізовані фрази ритуалу знайомства;
- 8) звертання;
- 9) згода, підтвердження;
- 10) заперечення;
- 11) співчуття;
- 12) пропозиція, порада (Мовний етикет. Мовні формули. Стандартні етикетні ситуації, 2015, с. 7).

В даних формулах наявна різниця між лексико-семантичними та синтаксичними ознаками. Такий спектр формул ввічливості залежить від декількох особливостей, таких як соціальна роль, вік, місце проживання, стать, культурно-освітній рівень адресата й адресанта, соціальна дистанція між ними, характер ситуації спілкування, специфіка взаємин між комунікантами (Brown, 1987, с. 32). Такі особливості обумовлені відмінностями у культурі.

У процесі комунікації партнери здійснюють основні та протилежні типи дій – наближаються та віддаляються. Тому П. Браун і С. Левінсон (Brown, 1987, с. 32) виділяють два типи ввічливості – негативна та позитивна ввічливість. Негативна ввічливість – підкреслення права співрозмовника на вибір в тій чи іншій ситуації, застосовуючи, наприклад, фрази типу «якщо не заперечуєте» або «якщо Вам не важко»; позитивна ввічливість – вираз поваги до потреби людей в тому, щоб їх цінували і розуміли (Brown, 1987, с. 32).

В свою чергу, Дж. Ліч вважає, що такт є певною ввічливою формою спілкування, що націлений на запобігання можливих конфліктних ситуацій, котрі часто призводять до порушення принципів зрозумілості та важливості. Так, Дж. Ліч реалізує такт у певних максимах (Brown, 1987, с. 32):

1. Максима такту (The Tact maxim). Мінімізуйте витрати співбесідника, збільште його вигоду. Перша частина такої максими узгоджується із теорією П. Браун та С. Левінсон, виражаючи негативну ввічливість, а друга – позитивну.

2. Максима великодушності. Мінімізуйте власну вигоду, збільште вигоду співбесідника. Таким чином, максима великодушності, на відміну від максими такту, зосереджена на співбесідникові, свідчить про те, що інший повинен бути на першому місці замість себе.

3. Максима схвалення. Мінімізуйте осудження до співбесідника та більше його хваліть.

4. Максима скромності. Це максима неприйняття похвали на власну адресу. Максима передбачає менше схвалення до себе, більше критикувати.

5. Максима згоди. Мінімізуйте незгоду між співбесідником та собою, збільшіть згоду. Така паралель проводиться й у теорії П. Браун та С. Левінсон у постулаті «Шукайте згоди» або «Уникайте незгоди» (Brown, 1987, с. 32).

6. Максима симпатії. Мінімізуйте антипатію між співбесідником та собою, збільшуйте симпатію.

Існує поняття «міжнародної ввічливості» (Міжнародна ввічливість, 2016, с. 4), тобто певне поведження в міжнародних відносинах, яке обумовлене не юридичними нормами та обов'язками, а міркуваннями пристойності, взаємної поваги, гостинності, доброзичливості, підкресленої пошани, що поділяється іншою стороною. «Держави, які дотримуються міжнародної ввічливості, роблять це за мовчазною згодою, незважаючи на те, що правила міжнародної ввічливості не є юридично обов'язковими», – підкреслюється в Юридичній енциклопедії (Сканаві, 2010, с. 55). «Правила ввічливості кожного народу — це дуже складне поєднання національних традицій, звичаїв і міжнародного етикету. І де б ви не перебували, господарі мають право чекати від гостя уваги, інтересу до своєї країни, поваги до своїх звичаїв», зазначено в електронному підручникові про міжнародну ввічливість.

Стосовно категорії ввічливості, використовується також поняття гендерної відмінності, оскільки є дослідження, котрі показують, що жінки вживають ввічливі форми частіше ніж чоловіки. Однак цей факт не є підтвердженим. Проте, як свідчать певні дані (Сканаві, 2010, с. 55), «жінки частіше говорять від першої особи, чоловіки віддають перевагу безособовій формі. Вони точніше використовують дієслова, жінки – прикметники. Жінки частіше вживають умовні пропозиції, ставлять більше

питань, вносять більше поправок і застережень. Чоловіки лаконічніше викладають свої думки. Вони пасують, коли доводиться описувати свої почуття, але краще переказують події».

Щодо культурної відмінності, то японські вчені стверджують (Гришечко, 2015, с. 25), що в східній культурі, на відміну від західної, ввічливість не є довільним актом, а відображає соціальну ієрархію. У японській мові існує два рівні ввічливого спілкування, один для близьких, сім'ї та друзів, інший для всіх інших.

Отже, арабська культура не має спеціальної теорії ввічливості і мало лінгвістів, які б писали про це, тоді як західна культура має кілька теорій ввічливості. В даний час суспільство контролює поведінку людей, а культура і людина втрачають свій вплив над суспільством і суб'єктами. Будь-яка нова ідея займає тривалий період, щоб бути прийнятою людьми. Арабська культура може занадто перебільшувати використання метонімії, евфемізмів, перифраза і таким чином схилитися до лицемірства, але це робиться, щоб уникнути незручності, приховати потворний образ речей або навпаки підняти прості речі. Ми не можемо заперечувати, що кожна культура має свої особливості, і ці особливості слід поважати, навіть якщо ця культура відрізняється від інших в інтерпретації принципів ввічливості.

1.2. Історія формування правил та норм етикету в арабській мові

Традиції, звичаї, а отже, і правила етикету кожного народу завжди сягають корінням в історію, нехай і не завжди глибоко. Вони не виникають раптово. Сучасний арабський етикет ґрунтується насамперед на цінностях ісламу, який впливає на всі сфери людського життя та діяльності і навіть на інші релігійні конфесії.

Важливу роль у формуванні норм етикету відіграли також цінності, звичаї та традиції бедуїнського суспільства, коли саме кочове життя у важких кліматичних умовах Аравійського півострова підказувало оптимальні правила поведінки.

Арабський етикет склався внаслідок накладання морально-етичних норм ісламу на бедуїнський кодекс честі – мурувву. В даному випадку термін арабський етикет вживається як узагальнюючий, тому що в кожній арабській країні існують свої тільки їй властиві особливості, що пов'язано з індивідуальністю політики в широкому розумінні. Однак не слід забувати загальної історії арабської нації, спільних культурно-історичних коренів.

Наша робота буде зосереджена в основному на мовленнєвих правилах – мовленнєвому етикеті, під яким розуміють систему стійких формул спілкування, пропорованих суспільством для встановлення мовного контакту співрозмовників, підтримки спілкування в обраній тональності відповідно до їхніх соціальних ролей і рольових позицій щодо один одного, взаємних відносин офіційної та неофіційної обстановки (Brown, 1987, с. 32).

Манера мови, стиль, дозвіл або заборона говорити одне і не говорити інше, вибір мовних засобів як маркер своєї приналежності до середовища – все це помітно в наших повсякденних мовних проявах. Якщо етикет як зведення правил, що встановилося в суспільстві, регулює нашу поведінку відповідно до соціальних вимог, то мовний етикет можна визначити як регулюючі правила мовної поведінки. Мовленнєвий етикет дає нам у руки ті мовні багатства, які накопичилися в кожному суспільстві для вираження неконфліктного, «нормального» ставлення до людей (Формановская, 2002, с. 41). Перефразовуючи сказане вище, етикет визначає вибір найбільш доречного засобу – кліше, фрази – кожної конкретної ситуації (Формановская, 2002, с. 41).

Етикетна ситуація включає, як правило, словесні компоненти, рухи, жести, пози, міміку, атрибутику тощо. У силу тисячоразового повторення у типових ситуаціях мовний етикет втілюється у стереотипах, у стійких висловлюваннях, формулах спілкування, які ми не будуємо наново щоразу, коли нам треба їх вжити, а використовуємо готові, що відклалися у нашій мовній свідомості (Мовчан, 2007, с. 48).

Слід зазначити, що не досить елементарної фіксації словесних фрагментів. Часто трапляється, що без лінгвокраїнознавчого аналізу кліше іноземної мови не

знаходять адекватного перекладу. Досить згадати традиційне арабське вітання *'as-sala: mi' aleykum/*. Для адекватного перекладу тут цілком підходить ситуативна відповідність «*Вітаю!*», проте буквальний переклад буде іншим — «*Мир на вас*». Країнознавчий аналіз у цьому випадку підкаже, що це вітання виникло в перші роки ісламу ще за життя пророка Мухаммеда саме як вітання при зустрічі, причому право говорити саме так мали виключно мусульмани.

Донедавна етикет не виділявся в самостійну систему. Окремі його елементи розглядалися у описах обрядів, звичаїв, ритуалів, церемоній. Причому часто між цими поняттями стиралися межі. Нові перспективи вивчення етикету відкрилися завдяки застосуванню лінгвістичних та семіотичних процедур опису та аналізу комунікації.

Межі будь-якої етикетної ситуації регламентуються правилами вступу та виходу із спілкування. Як правильно розпочати і закінчити спілкування – ці питання мають часом набагато більше значення, ніж сам зміст спілкування. Спільна тенденція до редукування етикету призвела до того, що нерідко все спілкування і обмежується вітанням і прощанням (Калашник, 2007, с. 35). Для традиційних форм спілкування характерні правила ведення етикетного діалогу. Вибір теми, характер запитань і відповідей і навіть їхня послідовність часто диктується традицією. Що соціальніша диференціація між учасниками комунікації, то більше ритуалізоване спілкування. У кожній культурі існують свої пропорції між «формульною» та вільною частиною бесіди, свої уявлення про її тривалість. Так, у звичаях єгиптян під час розмови часто ставити питання «Як справи?» у різних варіантах - *'a:mil'eyh/*, *'ahba:rak'eyh/*. Розгорнутих відповідей ці питання не передбачають і служать лише для зв'язування тем розмови. Говорячи узагальнено, етнічна специфіка проявляється, зазвичай, у способах побудови розмови, а не у її змісті.

Повсякденний етикет припускає варіанти у виборі стилю поведінки. Він найбільш сприйнятливий до різного виду нововведень та легко трансформується під впливом зовнішніх умов. До стандартних етикетних ситуацій повсякденного характеру зазвичай відносять знайомство, зустріч, прощання, спілкування надворі, у транспорті, магазині, офіційному закладі тощо. Для повсякденної поведінки

особливе значення мають час і місце спілкування. На думку багатьох дослідників, «етикетність» ситуації різко зростає у ситуації прийому гостей. Прийом гостя часто виділяється у особливу «окказіональну» етикетну ситуацію. Стосовно арабського світу останнє твердження можна вважати істинним повністю. Гостинність зведена в ранг справжньої духовної цінності не лише ісламом, а й бедуїнським доісламським суспільством. Йдеться не так про церемоніал прийому гостя, який сягає корінням у бедуїнський кодекс честі, як про нерозривно пов'язане з гостинністю поняття щедрості.

Нерідко роль визначального чинника у спілкуванні перебирає ознака етно-конфесійного відмінності. На думку багатьох авторів з етикету, з погляду християнина, головну роль грає і релігійна і етнічна ознака, а в мусульманина на першому плані різниця у віросповіданні. Так, араб-мусульманин неодмінно поцікавиться у свого співрозмовника, чи він мусульманин. До речі, про релігійну приналежність, на відміну від європейця, зазвичай питають і араби-християни. Важливість з'ясування цієї маловажливої, з погляду представника західної культури, подробиці для арабських християн визначається їх особливим становищем у країнах абсолютної мусульманської більшості.

Характер спілкування залежить від наявності родинних зв'язків між комунікантами. У європейських культурах наявність родинних зв'язків має вести до деякого пом'якшення або навіть скасування низки умовностей. У той самий час, у деяких культурах Сходу може виявлятися у більшій регламентації поведінки, запровадженні додаткових заборон (Категорія ввічливості як різновид соціальних категорій модусу, 2015, с. 25).

Отже, негативні аспекти ввічливості в арабській культурі, на наш погляд, полягають у тому, що арабська культура є колективною, і індивід стає частиною суспільства на противагу Західній, яка віддає перевагу індивідуальності. Причиною розтягнутості і надмірності в висловлюванні є те, що ніхто не може перейти безпосередньо до теми, а повинен спочатку цитувати Священний Коран або мова Пророка. Спостерігається перебільшена ввічливість по відношенню до людей з високим становищем. Арабська культура не звертається безпосередньо до жінки.

Арабська мова прикрашає дійсність за допомогою метонімії, евфемізмів, перифраза, щоб уникнути використання поганих і заборонених слів у мові.

1.3. Методика дослідження категорії ввічливості та мовного етикету в арабській мові

Комунікація виконує у суспільстві інтегративну роль: вона опосередкує всі види соціальної діяльності, сприяє соціалізації особистостей, акумулює суспільний досвід, зберігає культуру, служить чинником цивілізаційної, етнічної та групової ідентифікації та відкриває перспективи для подальшого вивчення і деталізації цього феномену (Радевич-Винницький, 2006, с. 67).

В арабській мові ввічливість розглядається в аспекті мовленнєвих актів (вибачення, прохання, подяка, співчуття, комплімент тощо). Значення ввічливості в передається словами «لطف», «لطيف».

Вираження ввічливості безпосередньо пов'язане з оцінкою соціального статусу особи. В. І. Карасик запропонував розрізняти ввічливе / неввічливе ставлення до комунікантів у трикомпонентній структурі (Радевич-Винницький, 2006, с. 67):

- 1) позиція мовця (емоційно-вольовий самоконтроль, ступінь вольового контролю; рефлексія мовця – вектор самоповаги);
- 2) взаємозв'язок мовця й адресата (непередбачувана й фактична реакція партнера – вектор залежності);
- 3) спосіб мовного вираження.

За умовами та змістом ситуації спілкування в системі арабського мовленнєвого етикету розрізняють 15 видів стійких мовних висловів: звертання, вітання, знайомство, запрошення, прохання, вибачення, згода, незгода, скарга, втішання, комплімент, несхвалення, побажання, вдячність, прощання (Радевич-Винницький, 2006, с. 67) виділив п'ять тональностей спілкування – високу, нейтральну, звичайну, фамільярну, вульгарну. Спілкування також передбачає важливу функцію налагодження стосунків. Такі стосунки мають офіційний та

неофіційний характер. Так, звертання **حضرة السيد رئيس الجامعة** – ви, має офіційний характер і також має нейтральний ввічливий намір.

Деякі лінгвісти вважають, що звичка звертатися на “Ви” розпочалась ще у III ст. н.е. у стародавньому Римі. У слов’янських мовах такий займенник почали використовуватися близько кінця XIV ст.

В арабській мові існують певні засоби вираження категорії ввічливості. Граматична система мови поділяється на морфологічну та синтаксичну, а також існує лексико-семантичний рівень засобів вираження.

Найпоширенішими лексичними засобами вираження категорії ввічливості є сталі вирази подяки. В арабській мові найбільш уживаними, стилістично нейтральними висловами подяки є термін **شكرا** – дякую. Вислів **شكرا** – дякую вживається у багатьох мовах: білоруській, польській, чеській, словацькій тощо. Вибачатися – просити вибачення за скоєне діяння, усвідомлення своєї провини; вибачити – виявити поблажливість, прощати провину. Вибачення завжди супроводжується проханням. В арабській мові існують певні вирази вибачення, в залежності від «розміру» провини, за яку просять вибачення. Сталі вирази вибачення також відносяться до лексичного рівня мови **ابن قتيبة, تأويل مشكل القرآن, تح: احمد صقر, دار التراث, القاهرة, ط**. Найбільш уживаними і стилістично нейтральними є **أسف**, в ситуації невеликої провини. Іноді вираз використовується в якості незгоди із співбесідником. До найпоширенішого етикетного виразу в мові відноситься привітання, котре встановлює контакт між комунікантами. Вибір привітання залежить від різних чинників, зокрема від часу уживання, наприклад вранці, вдень, ввечері або вночі — **صباح الخير / بعد الظهر / المساء**. Вираз **يوم جيد** є найпоширеніших в усному та писемного мовленні. Прощання – це слова і вислови, які говорять, коли розлучаються. Мовленнєва частина прощання простіша, ніж вітання. Переважно це співвідносні формули, що мають інколи антонімічний характер **«مع السلامة!»**, **«كن بصحة جيدة!»**, або функціонують як самостійні вислови чи як репліки-відповіді на власне прощальні слова.

Підсумовуючи все вище сказане, можна зробити наступні висновки, що категорія ввічливості є усталеною категорією, тобто має певні чіткі формули, і порушуючи їх категорія ввічливості втрачає свої властивості і сенс у цілому. Категорія ввічливості визначається за декількома критеріями – бути чемним, уважно слухати співбесідника, знаходити компроміс та вміти вислухати протилежні точки зору. Найосновнішими висловами є маркери вітання / прощання, вдячності та вибачення. Засоби вираження ввічливості в становлять систему операторів, що належать до морфологічного, лексико-семантичного та синтаксичного рівнів мови.

Висновки до розділу 1

Категорія ввічливості – це функціонально-семантична універсалія, засобами вираження якої виступають різні формули ввічливості та сталі вирази. Комунікативна ввічливість спрямована на використання мови і є метою підтримання процесу спілкування між людьми. Таким чином, категорія ввічливості складає низку ритуалізованих стратегій комунікативної поведінки, правил етикету, що відіграють провідну роль у забезпеченні належної комунікації. Відповідно до прийнятих правил та норм у певному суспільстві, ввічливість є найважливішою частиною і означає прояв поваги не лише до комуніканта, а й до його традицій та культури.

Таким чином, морфологічні, лексико-семантичні та синтаксичні засоби вираження ввічливості існують нерозривно. На морфологічному рівні для вираження ввічливості використовуються правильно сформульовані речення. На рівні лексико-семантичному перевага надається нормативній лексиці, тобто універсальним засобам вираження ввічливості – кліше, стандартні вирази, позитивно емоційно-забарвлені слова, мовні конструкції та інтонація. З синтаксичної точки зору ввічливість виражається у використанні питальних, спонукальних, окличних синтаксичних конструкцій.

Також можна сказати, що кожна мова, як і власне категорія ввічливості, має певну структуру, котру мовець не може змінити. Певні маркери, формули та правила дозволяють як розрізняти, так і уподібнювати мови. Слід зазначити, що

українська мова має більш вільну структуру, а ввічливість англійської мови має усталений характер і більш формальне підґрунтя.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЕТИКЕТУ ТА ВВІЧЛИВОСТІ В АРАБСЬКІЙ МОВІ

2.1. Вираження категорії ввічливості в арабській мові

Повага і поклоніння – це головний мотив ввічливості в арабській культурі. Він виражається в прославлянні і повазі людей і самих речей. Ми можемо називати незнайомих людей «дядько, тато, тітка, мама, сестра» (Міжнародна ввічливість, 2016, с. 89). Ввічливість і повага в сім'ї, відносини між дружиною і чоловіком займають велике місце в області ввічливості, головне – не згадувати ці відносини безпосередньо. Арабська культура приховує статевий зв'язок або сексуальні слова за допомогою метонімії. Оптимізм і песимізм є основою ввічливості в арабській культурі. Арабська мова використовує евфемізми для того, щоб приховати неприємні події в житті людини: смерть, хвороби, імена деяких тварин, тому що ці імена викликають жах і страх. Люди намагаються уникати цих Імен, тому араб воліє використовувати нейтральні іменники та прикметники (Міжнародна ввічливість, 2016, с. 89). Визначення ввічливості в арабській мові можна дати наступним чином: бути ввічливим – значить бути ніжним або зволити зійти до співрозмовника, але це не означає втратити розум, проникливість, інтелект і дотепність; бути ввічливим означає виголошувати промову і пом'якшувати сенс. Це також означає використання метонімії та евфемізмів, щоб назвати потворну річ чи ім'я (Міжнародна ввічливість, 2016, с. 89).

Ідеї чи принципи ввічливості походять із священної книги, промови Пророка та соціальних традицій, в арабській культурі немає конкретної теорії ввічливості. Арабська культура намагається використовувати мову, щоб піклуватися про соціальні та психологічні традиції в житті людини та суспільства. Арабська мова робить все можливе, щоб пом'якшити огидну сторону мови і замінити її ввічливим і м'яким висловлюванням, щоб піклуватися про психологічну та етичну сторону

суспільства. Негативні аспекти ввічливості в арабській культурі, на наш погляд, полягають у тому, що арабська культура є колективною, і індивід стає частиною суспільства на противагу Західній, яка віддає перевагу індивідуальності. Причиною розтягнутості і надмірності в висловлюванні є те, що ніхто не може перейти безпосередньо до теми, а повинен спочатку цитувати Священний Коран або мова Пророка. Спостерігається перебільшена ввічливість по відношенню до людей з високим становищем. Арабська культура не звертається безпосередньо до жінки. Арабська мова прикрашає дійсність за допомогою метонімії, евфемізмів, перифраза, щоб уникнути використання поганих і заборонених слів у мові.

2.1.1. Лексичний рівень

Лексичні заміни: звернення до жінки або викладачеві не пряме по імені, а непряме, наприклад, замість «Шановний пане Шаукі» – «Шановний Учителю», замість «Шановна пані Хамза» – «Шановна мама Мохаммеда»

У зв'язку з цим можна відзначити, що арабські вітання вельми витіюваті і образні. На наш погляд, їх можна розділити на три умовних категорії. Перша відноситься до привітань з нейтрального приводу. Наприклад, вітання колег по роботі, вітання знайомих і рідних, вітання при відвідуванні магазину, якоїсь установи і т. д. тут ми можемо почути «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ!» і обов'язкова відповідь «وَعَلَيْكُمْ السَّلَامُ!» («Мир вам!» — «І вам мир»). Спочатку так вітали один одного тільки мусульмани. В даний час це привітання отримало більш широке ходіння в арабському суспільстві. Дане вітання, безумовно, зберігає пам'ять про ті часи, коли мусульмани піддавалися гонінням з боку ворогів-язичників.

Побажання миру, спокою, благополуччя – це ознака того, що перед людиною його друг, що він прийшов з миром. Інше Нейтральне вітання, яке залежить лише від часу доби – це «Доброго ранку», «Добрий день», «Добрий вечір». В арабському варіанті такі вітання більш емоційно забарвлені. Араби бажають один одному ранку (вечора) добра – «صباح (مساء) الخير», а в традиційній відповіді ранку (вечора) світла – «صباح (مساء) النور». Привітання можуть повторюватися, і кожен раз до слова «ранок (вечір)» додаються такі слова, як «троянди, тисяча троянд, жасмин» і т. д. – «صباح الورد ، صباح الياسمين». Таким чином, нарощування краси вітання і його «квітчастість» в

прямому і переносному сенсі служать для створення доброзичливої атмосфери і умов для плідного спілкування. У денний час співрозмовники бажають один одному «щасливого дня» – «نهاركم سعيد». На це слідує відповідь «Благословенного вам дня» – «نهاركم مبارك». Церемонія вітання на цьому не закінчується, так як традиційно вона супроводжується ще словами «أهلاً وسهلاً» – «Ласкаво просимо», буквальный переклад яких означає «(Будьте) як рідні, (щоб вам було) легко». Це побажання також може мати доповнення або змінювати форму окремих компонентів, щоб посилити значимість вітання. Наприклад, людина може повторити згадану вище формулу по-іншому, а саме: «أهلين و سهلين». Тут слова взяті у формі так званого двоїстого числа, що як би кратно збільшує значимість самого вітання. Друга, найбільш барвиста група привітань відноситься до зустрічі гостей.

Після вітальних зачинів, про які йшлося вище, господарі починають висловлювати свою радість з нагоди приходу гостя: «Розташовуйтеся як вдома, ступайте легко» – «حللتم اهلا ووطنتم سهلا», або «ми хочемо, щоб Ви були не гостем, а господарем будинку» – «لا نريدك ضيفاً بل صاحب الدار», або «Ласкаво просимо тому, хто до нас прийшов, мир йому і привіт» – «اهلا بمن اتانا بتحية وسلام», або «Привіт тобі, запашний трояндами (рожевим маслом) і ладаном (бахуром)» – «مرحبا بك الممزوج بالورد و رائحة البحور». Тут необхідно сказати, що на Арабському Сході дуже люблять і цінують квіткові есенції. Користуються ними і жінки, і чоловіки, хоча деякі духи коштують дуже дорого. Приємний аромат, що виходить від людини, поряд з добродіями якостями, створює про людину сприятливе враження. А араби дуже ревно ставляться до того, що про них думають оточуючі. Що стосується пахоців, то їх господарі завжди використовують при прийомі гостей, щоб показати їм свою повагу. Гостю також бажають «добре провести час серед друзів і подруг» – «نرجو لك طيب الاقامة بين اخوانك و اخواتك». Цікаво, що в даному виразі поняття «друзі і подруги» виражені словами «брати і сестри». Це абсолютно чітко відповідає привітанням «Будьте як вдома». Якщо гостя сприймають як рідного, то, отже, всі члени сім'ї господаря будинку стають для нього родичами.

Третя група привітань – це привітання, звернені до людей, які зібралися, наприклад, на якийсь масовий захід. Тут вже не потрібно чекати відповіді, але саме

вітання повинно повною мірою відобразити задоволення організаторів даної зустрічі присутністю великої кількості людей.

Зазвичай кажуть: «ми з радістю вітаємо Вас і бажаємо щасливого проведення часу, повного любові і уваги» – « نرحب بكم اجمل ترحيب و نتمنى لكم وقتاً سعيداً مليئاً بالحب و الالهام ». Перша частина привітання дослівно перекладається як, «ми вітаємо вас найпрекраснішим привітанням». На якомусь вченому зібранні присутніх можуть вітати наступним чином: «Будьте як вдома на цьому благословенному високому і прекрасному, дасть Бог, зборах, і ми хотіли б, щоб і ви, і ми отримали від нього користь» — «أهلاً بكم في هذا المجلس المبارك و الراقى و الجميل إن شاء الله ونرجو أن تفيد وتستفيد منا». Приймаюча сторона всіляко намагається створити для присутніх атмосферу комфорту і творчого настрою.

Це може виражатися словами: «Ми щасливі, що ви присутні разом з нами, хай вітає вас Аллах, і ми чекаємо вашої участі і співпраці» – «سعداء بتواجدك معنا وحياءك الله و». Подібних формулювань в арабському мовному етикеті величезна кількість, оскільки є багато семантично близьких, синонімічних виразів. Головне, що характеризує їх, це використання максимального числа позитивно заряджених слів і оборотів. Метою є занурення присутніх в ауру доброзичливості, уваги і поваги. Після привітань церемонія спілкування переходить в площину обміну новинною інформацією. При цьому слід ритуальне питання: «Як справи? Як сім'я? Як діти, батьки?» — «كيف الأحوال؟ كيف العائلة؟».

Відповідь, як правило, теж ритуальний, хоча може мати деякі різновиди, що відображають ступінь або емоційне забарвлення стану справ. Наприклад, самий, напевно, поширений відповідь: «все благополучно — بالخير, де слова «خير» означає добро, благо. Можна сказати: «Все в повній досконалості» — «كل شيء تمام». «تمام – це повний, досконалий, а також повнота, досконалість». Більш прості вирази: «جيداً، حسناً» – добре, відмінно». Менш радісний розвиток справ відбивається в словах: «لا بأس أو» – «نص نص». Перший вираз означає, що справи йдуть, «з ними немає біди» в дослівному перекладі, тобто «все нічого». Друга відповідь, по-перше, «نص» в розмовній формі, яка відрізняється більшою стислістю, а по-друге, відображає вже менш успішний

розвиток подій і відповідає українському варіанту: «так сяк; ні хитко, ні валко; серединка на половинку» і т.д.

Розмовна форма другого виразу походить від літературного слова «نصف» – «половина». Слід зауважити, що при зустрічі людей малознайомих зазвичай використовують вирази, що випромінюють оптимізм, щоб з порога не відлякати співрозмовника. Це цілком відповідає пораді пророка Мухаммада: «намагайтеся давати людям тільки добрі вісті. Не змушуйте їх уникати вас» (Шедеври арабської мудрості, 2012, с. 251).

Крім цих, найбільш загальних, питань можуть послідувати більш конкретні, пов'язані з родом діяльності говорять: «як твоя худоба?» і т. д.

Прояв ввічливості також закладено і в розвитку бесіди, коли прийшов просять поділитися новинами: «які у тебе вісті, новини?» – «اعطينا اخبارك» або «شو عندك من اخبار و علوم».

Дослівно це означає: «повідом (дай) нам новини» або «що у тебе з повідомлень і знань?». Як пише дослідник звичаїв і традицій ОАЕ Бен Сандал, раніше, якщо у людини не було звісток або він не хотів говорити при всіх, то він відповідав: «Все як і раніше, нічого нового» – «تبقى و تدوم ما هناك علوم» («Залишилося і тягнеться, немає нових повідомлень (знань)» (Ben Sandal, 2014, с. 85).

Відповідь міг бути і більш витіюватим: «ні звісток, ні повідомлень, які потрібно було б до вас довести немає, крім добрих і веселих» – «ما هناك خير ولا علم يجب» – «رفاه اليكم غير خير الخير و المسرة». Якщо ж слухачі наполягали, то гість міг розповісти новини шейху племені, залишивши на його розсуд доведення отриманих відомостей до одноплемінників (Ben Sandal, 2014, с. 76). Такі деякі моменти, пов'язані з проявом ввічливості в арабському мовному етикеті.

В арабській мові, як в українській та англійській, лексичні засоби вираження ввічливості у листі-проханні містять у своїй семантичній структурі компонент поваги, прохання, подяки, бажання, надії, благання тощо:

حضرة السيد رئيس الجامعة   Шановний пане Президенте університету

حضرة السيد رئيس الجامعة | Прийміть найвищу оцінку та повагу

Дякуємо за вашу співпрацю з нами у сфері наукових досліджень, з повагою

تعاونكم معنا خدمة للمسيرة العلمية مع الاحترام

Проситься схвалення на згоду на інструктаж персоналу з техніки безпеки

.. التفضل بالموافقة بالايجاز لتكادركم بصيانة

Як показав наш аналіз, в арабській мові при написанні ділового листа-прохання не використовуються імена власні, а тільки займані посади, що можна пояснити культурними цінностями: даниною традиціям, колективістським і авторитарним характером культури. Крім того, використовувані лексичні засоби відрізняються підвищеним рівнем поваги і оцінки, про що свідчать прикметники «найвищий, безмежний, найкращий, колосальний» і т.д., що також обумовлено характером культури.

2.2.2. Граматичний рівень

Граматичні засоби: використання 1-го і 2-ї особи множини займенників при зверненні «ми, ви».

Граматичний лад арабської мови в значній мірі відрізняється від ладу англійської та української мов, і такі категорії, як наказовий і підрядний спосіб, мають свою специфіку. Так, в арабській мові існує стандартне наказовий спосіб «أمر», яке утворюється шляхом специфічної зміни закінчення дієслова (постановка в стан «جزم»). Такий спосіб використовується в повсякденному спілкуванні. В офіційно-діловому стилі використовувати дієслова в стандартному наказовому способі для вираження прохання не рекомендується, оскільки ця форма вважається грубою. Тому для пом'якшення висловлювання в діловому листі-проханні використовуються спеціальні модальні дієслова ввічливого волевиявлення, так звані дієслова надії і благаання, такі як «رجاء» і «واددا», в поєднанні зі смисловими дієсловами, які вводяться в стан «نصب» (в термінах європейської лінгвістичної традиції це можна вважати частковим семантичним аналогом умовного способу) (Ben Sandal, 2014, с. 85)

Крім того, для вираження ввічливого прохання використовуються конструкції, що включають модальні дієслова надії і благаання в поєднанні з віддієслівними іменниками (масдарами). Таким чином, ввічливе прохання виражається за

допомогою поєднань лексичних і морфологічних засобів, так званих лексико-граматичних комплексів.

Конструкція з модальними дієсловами надії і благаання в поєднанні з дієсловами в стані «нас»

Ми попросили надіслати нам останній список продажів طلبنا منك أن ترسل لنا أحدث قائمة المبيعات.

Ми рекомендуємо вам надіслати нам імена прийнятих студентів... نوصي بأن ترسل لنا أسماء الطلاب المقبولين.

Будь ласка, надішліть решту обладнання يرجى إرسال بقية المعدات

Конструкція з модальними дієсловами надії і благаання в поєднанні з віддієслівними іменниками (майстрами): *ми хотіли б повідомити вам, що ми не заперечуємо...*

Буквально: «Ми б полюбили повідомлення, що у нас немає заперечення, що.....» كنا نحب الرسالة التي ليس لدينا اعتراض على ذلك»

Будь ласка, зв'яжіться з Міністерством у справі студента يرجى الاتصال بالوزارة بخصوص حالة الطالب

Буквально «просимо розслідування Міністерства у справі студента» *будь ласка, перегляньте вашу думку про скасування прийому студентів* نطلب من الوزارة يرجى إعادة النظر في رأيك في إلغاء قبول الطلاب / التحقيق في حالة الطالب

Буквально «ми просимо пояснити вашу думку щодо скасування прийому студентів» *будь ласка, надайте нам офіційні дозволи для полегшення доступу* نحن يرجى تزويدنا بالأذونات الرسمية لتسهيل الوصول/ نطلب توضيح رأيك في إلغاء قبول الطلاب

Ми з нетерпінням чекаємо, щоб показати його Превосходительству шановному міністру (Ben Sandal, 2014, с. 85) وننتطلع إلى عرضها على معالي الوزير المحترم

Як показав наш аналіз, в даних синтаксичних конструкціях широко використовуються лексичні та морфологічні засоби вираження ввічливості, що підтверджує тезу про необхідну надмірності таких засобів для досягнення прагматичного ефекту.

2.2.3. Стилiстичнi засоби вираження

Стилістичні засоби: художнє використання образних засобів, щоб висловити заборонені і святі значення. Оратор також звертається до метонімії, евфемізмів, перифразу, які приховують щось потворне, наприклад, секс або дефекацію («Великий Мохаммед, Всемогутній Аллах, близькі стосунки, справити нужду»). Коли хтось помер, ми говоримо: «він переїхав до свого Бога», замість того, щоб відразу сказати, що він помер (Ben Sandal, 2014, с. 85). Арабська мова використовує риторичні (+перифраз) прийоми, щоб надати ввічливу форму потворним образам в житті, наприклад, якщо ви голодні, то ви не скажете прямо «Дайте що-небудь поїсти» «а запитаєте: «у нас сьогодні пост?»»

Сполучення модальних дієслів надії і благаання зі смисловим дієсловом в стані «насб» або віддієслівним іменником.

Могли ви вислати мені докладну довідку станом на 1 вересня... هل يمكن أن ترسل لي إشارة مفصلة اعتباراً من 1 سبتمبر

Ми хотіли б повідомити Вас نود أن نبليكم

Ми хотіли б запросити Вас надіслати запрошення представити документи дослідникам і закликати їх надати дослідження на теми, пов'язані з نود أن ندعوكم لإرسال دعوة لتقديم أوراق بحثية للباحثين وتشجيعهم على تقديم البحوث حول الموضوعات المتعلقة بما يلي

Вирішено направити вас до цього لقد تقرر توجيهك إلى هذا

Як показують наведені вище приклади, синтаксичні засоби вираження ввічливості використовуються в комплексі з іншими, лексичними і морфологічними, засобами. Слід зазначити, що в арабській мові прохання рідко виражається у формі питання, вона, як правило, будується у формі ствердного висловлювання в поєднанні з лексичними засобами вираження ввічливості, такими як дієслова, в семантичній структурі яких присутній компонент волевиявлення, надії, благаання, прислівники з «танвіном», що закінчуються на «ан», наприклад «шукран», «лутфан» (вдячно, милостиво) і ін. Таким чином, як показав наш аналіз, в арабській мові так само, як в українській та англійській, на кожному мовному рівні є особливі засоби для вираження ввічливості в письмі-проханні.

На лексичному рівні це лексеми, в семантичній структурі яких присутні компоненти поваги, прохання, подяки та ін., такі як Шановний президент університету *عزيمي رئيس الجامعة*

Пан Менеджер компанії шановний السيد مدير الشركة عزيمي

З безмежною вдячністю مع امتنان لا حدود له

Доброго здоров'я, з вдячністю за відповідь صحة جيدة ، مع التقدير للإجابة

Ім'я адресата, як правило, не вказується, достатньо вказівки на положення або посаду, яку він займає. Це можна пояснити культурними цінностями: даниною традиціям, колективістським і авторитарним характером культури. Крім того, використовувані лексичні засоби відрізняються підвищеним рівнем поваги і оцінки, про що свідчать прикметники «найвищий, безмежний, найкращий, колосальний» і т.д., що також обумовлено характером культури (Ben Sandal, 2014, с. 85)

На морфологічному рівні, який відрізняється від морфологічного рівня англійської та української мов і в якому наказовий і підрядний мають свою специфіку, ввічливе прохання виражається за допомогою конструкцій з використанням дієслів в стані «нас б» і віддієслівних іменників в поєднанні з модальними дієсловами надії і благаання. Синтаксичні засоби вираження ввічливості представлені поєднаннями модальних дієслів надії і благаання зі смисловим дієсловом в стані «нас б» і віддієслівним іменником, а також синтаксичними типами пропозицій, такими як питальні і умовні, за допомогою яких листа-прохання надається відтінок ввічливості, при цьому в арабській мові на відміну від англійської прохання рідко виражається у формі питання, вона, як правило, будується у формі ствердного висловлювання в поєднанні з лексичними засобами вираження ввічливості, такими як дієслова з семантичним компонентом ввічливого волевиявлення, надії, благаання, прислівники з «танвіном», що закінчуються на «ан», наприклад «шукран», «лутфан» (вдячно, милостиво) і ін. як показав наш аналіз, для вираження ввічливості в арабській мові використовуються одиниці всіх мовних рівнів, які в сукупності формують лексико-граматичні комплекси, або формули ввічливості, при цьому провідними є лексичні засоби.

Щоб отримати схвалення адресата і домогтися виконання прохання, перевага віддається вираженню перебільшеного поваги. Це пов'язано, на наш погляд, з тим, що Арабська мова віддає перевагу експліцитне вираження ввічливості, приписуване священною книгою, яке досягається за допомогою лексичних засобів.

Отже, арабська культура не має спеціальної теорії ввічливості і мало лінгвістів, які б писали про це, тоді як західна культура має кілька теорій ввічливості. В даний час суспільство контролює поведінку людей, а культура і людина втрачають свій вплив над суспільством і суб'єктами. Будь-яка нова ідея займає тривалий період, щоб бути прийнятою людьми. Арабська культура може занадто перебільшувати використання метонімії, евфемізмів, перифраза і таким чином схилитися до лицемірства, але це робиться, щоб уникнути незручності, приховати потворний образ речей або навпаки підняти прості речі. Ми не можемо заперечувати, що кожна культура має свої особливості, і ці особливості слід поважати, навіть якщо ця культура відрізняється від інших в інтерпретації принципів ввічливості.

2.2. Арабський мовний етикет в офіційно-діловому спілкуванні

Міжкультурна ділова комунікація представляє особливий соціальний комплекс, який включає в себе різні форми взаємодії представників різних культур і національностей. У зв'язку з тим, що однією з основних тенденцій розвитку сучасного світу стають глобальні інтеграційні процеси, зростає роль вивчення особливостей міжкультурної комунікації в таких сферах, як економіка, політика, культура, наука, освіта. Участь у різних формах міжнародного співробітництва, необхідність політичної взаємодії, активний розвиток транснаціональних організацій вимагають від учасників ділового спілкування глибоких знань національних, соціально-культурних, релігійних, етнопсихологічних особливостей своїх партнерів.

Отже, вміння переконувати партнера незалежно від його національно-культурної чи релігійної приналежності, досягнення поставленої мети представляється невід'ємним фактором успішності будь-якої ділової зустрічі або

переговорів. Важлива роль відводиться аргументації, яка має на увазі спосіб міркування, в процесі якого створюється переконання в істинності тези (хибності антитези) і обґрунтовується доцільність його прийняття (або відкидання). Як правило, аргументація має характер діалогу, в якому аргументує не тільки обґрунтовує свою думку, а й спростовує думки, їй суперечать, з метою зробити опонента (і публіку) своїми однодумцями, виробити у нього прагнення керуватися аргументованим думкою. Володіння основами правил аргументації в діловій сфері (адміністративному апараті, політиці, економіці і т.д.) і адекватне їх застосування на практиці є відмітним показником професійної підготовленості учасників офіційної бесіди, зустрічі, переговорів і їх відповідність високому міжнародному рівню.

Слід зазначити, що особливості аргументації, прийняті в країні, нерозривно пов'язані з національно-культурними особливостями цієї держави або – більш масштабної одиниці – регіону (сукупності держав, об'єднаних спільною мовою, історичними шляхами розвитку, релігією, традиціями і звичаями). У дослідженні теоретичних і практичних аспектів аргументації в діловій сфері певної країни або регіону представляється необхідним використання методу узгодження способів аргументації поряд з національно-культурними особливостями, прийнятими в даному суспільстві. Існуючі в кожній країні і у кожного народу традиції і звичаї спілкування і ділової етики переважно є розвиваються і змінюваними утвореннями внаслідок вимог сучасного суспільства (американський і Європейський ділові стилі). При цьому слід враховувати, що в сучасному світі існують суспільства з більш замкнутими формами ділового спілкування, правилами, орієнтованими на традиційні уклади, одним з яскравих прикладів яких є арабське суспільство. Арабським світом прийнято узагальнено називати арабські країни Близького Сходу і Північної Африки, а також входять в Лігу арабських держав і мають арабську мову в якості одного з офіційних країни Східної Африки. Арабський світ складається з 23 країн із сукупним населенням близько 345 мільйонів чоловік і загальною площею приблизно 13 мільйонів квадратних кілометрів. Як правило, населення арабських країн прийнято вважати мусульманським, але слід враховувати високий відсоток арабів-християн, які проживають в арабських державах, що займають певний статус

в політиці і впливають на важливі суспільні сторони життя. Наприклад, в Єгипті населення становить 81 мільйон, з них 1 мільйон – араби-християни; в Сирії проживає близько 23 мільйонів людей, з яких понад 5 мільйонів – християни; в Лівані населення становить близько 4 мільйонів, понад 2 мільйони християн; у Йорданії загальна кількість населення – 6,5 мільйонів, з них християни – близько 150 тисяч чоловік; в Палестині населення становить понад 3,5 мільйонів чоловік, більше 100 тисяч з яких християни. Високий відсоток християн також проживає в Ізраїлі та Іраку.

Арабський світ умовно ділиться на кілька регіонів, в яких спостерігаються часто абсолютно не збігаються особливості ділового етикету: країни Перської затоки (араби називають його арабським, і цю мовну особливість слід враховувати при веденні діалогу, так як назва «Перська затока» може образити арабського співрозмовника), країни Леванту (Йорданія, Ліван, Сирія), Єгипет, Судан, Лівія, країни Магрибу (Алжир, Марокко, Туніс). У кожній країні також існує специфіка, пов'язана в першу чергу з етноконфесійним складом населення (копти в Єгипті, негроїдні народності в Судані, бербері в Магрибі, християни в Лівані і т.п.). Особливості полягають як в самобутності деяких традицій, звичаїв і менталітету, так і в мові.

Проте в арабських країнах велике значення надається ісламським звичаям, які вважаються арабськими традиційними, яких, як правило, дотримуються всі араби незалежно від їх приналежності до релігії. Розглянемо деякі особливості мовного (вербального) арабського ділового етикету і поведінкові норми (невербальні засоби спілкування), прийняті в арабському суспільстві, дотримання яких забезпечить найбільш комфортні умови проведення діалогу культур і досягнення поставленої мети, а незнання або нехтування ними може спричинити негативні наслідки аж до розриву відносин на рівні держав і, як результат, до міждержавних конфліктів.

1. Арабське вітання (як приватного, так і офіційного характеру) являє собою цілий ритуал, воно супроводжується розпитуваннями про здоров'я, про справи, про сім'ю. Мова арабського співрозмовника супроводжується частими зверненнями до

Аллаха, сподіванням на його допомогу в завершенні майбутніх справ (це звичайна формула ввічливості).

Культурна дистанція між розмовляючими арабами зазвичай коротше, ніж прийнято у європейців. Бесіди майже торкаються один одного, що свідчить про взаємну довіру, але строго дотримується відстань, засноване на гендерній відмінності. Першими представляються чоловіки, незалежно від віку і положення, – жінці; молодші за віком або службовим становищем – старшим; одна людина – групі. При обміні рукостисканнями слід пам'ятати, що відповідно до мусульманськими звичаями слід уникати простягати руку жінці, якщо тільки вона не подала свою руку першою, і вже тим більше не можна цілувати жінці руку. Вітати покладається кожного з колег. Для рукостискання, як і вручення візитних карток, документів і подарунків, слід подавати тільки праву руку. Ліва рука в ісламських країнах вважається «нечистою» – уявлення про зв'язок лівої руки з невдачею, неблагополуччям, нещастям знайшло своє відображення не тільки в усних переказах, а й у священній для кожного мусульманина книзі – Корані.

При першому знайомстві з арабом, співрозмовник висловлює Вам привітність і люб'язність, це частина традиції. Подальша бесіда може проходити менш гладко. Арабські співрозмовники всіляко уникають визначеності, чітких відповідей «так» або «ні», частіше використовується вираз «іншлла» (українською – «Якщо Богу буде завгодно»).

Арабське розуміння етикету забороняє співрозмовнику вдаватися до прямолінійних відповідей, бути категоричним, араби під час бесіди уникають також поспішності. Вважається необхідним залишити можливість для подальших контактів. Відмова від угоди супроводжується застереженнями, похвалами на користь обговорюваної пропозиції.

Вік, досвід, становище в суспільстві, репутація є найбільш достовірними характеристиками бізнесмена. Ніколи не варто соромитися підкреслити власний статус, вказавши на наявний титул або звання. Особисті відносини – найнадійніша гарантія сталого співробітництва на Близькому Сході, побудувати такі відносини можна тільки при особистій зустрічі. Спілкування по телефону і тим більше по

електронній пошті цінується не дуже високо і не вважається зобов'язуючим. Слід пам'ятати, що робочий тиждень в арабських країнах традиції онно починається в неділю і закінчується в четвер. П'ятниця і Субота – офіційні дні відпочинку.

Атмосфера взаємної довіри встановлюється в ході довгого обміну привітаннями, черговими фразами, розпитуваннями про сім'ю, здоров'я, досягнення співрозмовника. У розмові з арабськими партнерами рекомендується позитивно оцінювати пам'яткам, мистецтво, культуру, одяг, їжу, країну, традиції. Будь-який комплімент, крім компліменту жінкам, сприймається прихильно. Арабське розуміння етикету не передбачає прямолінійності і категоричності.

Тверді «так» або «ні» не входять в обов'язковий словник арабів, найбільш часто використовується вираз «іншалла» – українською «Бог дасть», яким супроводжується будь-яка обіцянка або угода. У процесі переговорів на перше місце виходять не стільки статистичні викладки або логічні доводи, скільки вміння переконувати, наполегливість і демонстрація того, що ви б хотіли мати справу саме з цим партнером, – це передбачає повагу не тільки до своїх інтересів.

У мусульманському світі іноземець не може звертатися з питаннями або проханнями до жінки, це вважається непристойним, всі контакти, обговорення можливі тільки з чоловіками. В цілому, оскільки арабський світ далеко не однорідний, існують значні відмінності в стилях ділового спілкування у представників різних арабських держав. Отже, важливо враховувати традиції і звичаї арабських партнерів по комунікації для досягнення максимально можливого взаєморозуміння і побудови повноцінного діалогу з максимальним захистом представляються інтересів і досягнення в процесі його проведення поставлених цілей. Вивчення арабського мовного етикету також вимагає особливої уваги. Сучасні Арабські автори, що описують норми ділового етикету, орієнтуються переважно на західні джерела з даної тематики, проте наявність великого числа традиційних мовних норм і обговорюваних тим в споконвічно арабському діловому стилі підтверджує, що їх вивчення є невід'ємним знанням, супутнім встановленню успішного діалогу. Особливою повагою у арабів користується усне слово, вміння говорити багато і красномовно. В арабському світі велику роль відіграє «мурувва»

або система визначеного традиціями поведінки, набір стандартних якостей, властивих арабському чоловікові. Проте обман або перебільшення з арабської сторони при проведенні діалогу не засуджується, головне для араба – досягнення мети будь-яким способом. В результаті аналізу та узагальнення лінгвістичних, соціолінгвістичних і лінгвокраїнознавчих фактів А.А. Сканаві, дослідник даної області, зробив наступні висновки:

1) мовний етикет у арабів відображає систему моральних цінностей, сформовану під впливом етичних і естетичних уявлень бедуїнського суспільства, а також духовного та ідеологічного впливу ісламу. Можна говорити про те, що основні відмінні риси арабського етикету склалися в результаті накладення норм ісламу на бедуїнський кодекс честі;

2) кожної етикетної ситуації притаманний свій набір клішірованої лексики, якої виявляється досить для повсякденного спілкування;

3) традиційної формулою вітання є «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» – вона універсальна, але вживається тільки тоді, коли хоча б один з комунікантів є мусульманином. При зустрічі і знайомстві черговість уявлення, вітання і рукоштовування визначається статевими і віковими і соціальними ознаками;

4) чим вище рівень і стиль спілкування, тим більш складні і подовжені формули ввічливості слід вживати, розмова з високопоставленою особою або короною особливості зажадає додаткових епітетів;

5) своєрідною формою функціонування етикетного спілкування є епістолярна комунікація. Для арабів принциповим є вказівка в листі повного найменування посади адресата і його регалій, наявність наукового ступеня. Звання «доктор» в арабському світі носять і кандидати, і доктора наук в українському розумінні.

6) в арабській графіці існує кілька почерків, написання букв в яких значно варіюється. Певні труднощі можуть представляти діалектизми, які потрібно вміти розпізнавати на письмі» (Ben Sandal, 2014, с. 85). З огляду на те, що в деяких арабських країнах проживає велика кількість християн, наприклад, в Лівані, Сирії, Йорданії, при вітанні можна обмежитися словом «مرحبا!», після цього треба

розпитати про здоров'я сім'ї, батьків і дітей, побажати їм благополуччя і процвітання.

Таким чином, не слід ні за яких обставин питати чоловіка про здоров'я його дружини, тому як це вважається грубим образою для самолюбства арабського чоловіка. На закінчення можна зробити висновок, що досягнення будь-якого результату на Арабському Сході займає значний час. Знання етнічних особливостей і ментальності арабського суспільства виконує важливу роль у встановленні позитивного і плідного міжкультурного спілкування, забезпечує досягнення поставленої мети в мінімально короткі часові рамки. Успішне ділове спілкування, отримання бажаного результату – це не стільки плід наполегливої праці, скільки плід щасливого збігу обставин і професійне володіння основами арабського ділового етикету.

Висновки до розділу 2

Питання взаємодії представників різних культур, в тому числі мовного взаємодії, на сьогоднішній момент є досить актуальними. Величезна кількість людей різних національностей, релігій, переконань переміщається по світу, постійно вступаючи в контакти з жителями країн, які вони відвідують. Неминуче виникає необхідність спілкуватися, встановлювати ті чи інші відносини. Зробити це безболісно для обох сторін можна лише в разі знання звичаїв і традицій даного суспільства. І щоб не опинитися в скрутному становищі, слід використовувати певні навички, наприклад, мовної взаємодії, одним з головних елементів якого є мовний етикет. Говорячи про арабів, ми повинні відзначити, що їх мовний етикет спирається на багатовікові традиції гостинності, побожності, терпимості, поняття честі і гідності, успадкованих ще, в тому числі, і з доісламських часів. Разом з тим, не можна сприймати арабів як щось однорідне з однаковим сприйняттям навколишньої дійсності. Арабське суспільство багатоліке. Це сплав, що з'явився в 7-9 століттях н. е. на величезній території від Атлантичного до Індійського океану. Він увібрав в себе бедуїнів Аравії і народи, що населяли завойовані арабами країни. Протягом століть прибульці і аборигени тісно взаємодіяли, їх культури перепліталися і

проникали один в одного, створюючи неповторний національний візерунок. Тому кожна арабська країна має свою специфіку, і поряд із загальними уявленнями у кожного арабського народу є свої власні обороти, звернення, вирази, що характеризують різні життєві ситуації. Ми зупинимось на найбільш загальних виразах, які можна почути і використовувати в будь-якій арабській країні

Мовний етикет – це прояв ввічливості і вихованості. Але було б невірним вважати, що це формальна чемність, за якою нічого не стоїть. В арабському суспільстві людина побожна, істинно віруюча спирається в тому, що він говорить, на настанови пророка Мухаммада: «добре слово – це милостиня.

Перебудова психологічних стереотипів мовної поведінки непросте завдання, вирішення якої лежить в площині цілеспрямованої і методичної викладацької роботи, націленої насамперед на «арабізацію» занять, тобто постійне, від заняття до заняття, нарощування сегмента арабської нормативно-етикетної лексики в загальному лексиконі усного спілкування викладача зі студентами і моделювання в ході занять атмосфери, що дозволяє в максимальному ступені реконструювати комунікативні умови арабомовного середовища. Останнє стосується не тільки вербальних аспектів комунікативних відносин, а й необхідних пояснень щодо екстралінгвістичних, етнічно обумовлених факторів, що впливають на мотивацію вчинків і мовне реагування носіїв мови в різних типових ситуаціях міжкультурної комунікації. У цьому плані, як видається, ефективність вирішення освітніх завдань у сфері нормативних основ мовної етики арабської мови багато в чому буде залежати від використання в процесі викладацької практики інформативно-дослідницького та методологічного інструментарію, яким володіють суміжні зі сходознавством і мовознавством галузі та напрямки сучасної науки.

ВИСНОВКИ

Головним завданням даного дослідження був аналіз і опис лінгвістичних особливостей ділової комунікації між арабами і представниками західної культури. Була констатована важливість врахування традицій і звичаїв партнера по комунікації для досягнення максимально можливого взаєморозуміння. Для досягнення поставлених цілей при міжкультурній комунікації важлива комплексна, не тільки лінгвістична, а й культурологічна підготовка. У лінгвістичному ж плані особливого значення набуває знання тонкощів, мовних вишукувань, кліше, а також «фонових знань», з яких складається етикет спілкування. Сфера офіційно-ділової комунікації, що передбачає наявність регулярних двосторонніх і багатосторонніх контактів з представниками чужих культур, стимулює еволюційні процеси в мові і дає поштовх до формування нових мовних штамів, адаптації запозичень, появи нових конструкцій під впливом західних мов.

Формування мовного етикету в арабських країнах обумовлено як збереженням національно-культурної традиції арабо-мусульманського співтовариства, так і появою потреби виробити стійкі формули, що забезпечують адекватне вираження змісту міжнародних усних і письмових контактів. У роботі містяться практичні поради та рекомендації для тих, хто має намір налагодити ділові контакти з арабами. Було надано відповідь на питання, чому переговори з арабськими партнерами нерідко заходять в глухий кут, хоча на перший погляд з точки зору української людини все робиться правильно. Структура роботи така, що дозволяє поповнювати її новими прикладами етикетних ситуацій і лінгвістичних реалій. Дослідження арабського мовного етикету в сфері офіційно ділової комунікації, проведене в роботі, показало, що аби мають своєрідні, що відрізняються від інших культур, норми етикету взагалі і ділового етикету зокрема, в яких значне місце займають елементи мусульманської культури.

Таким чином, в роботі зачіпається цілий ряд проблем, докладний опис і тлумачення яких допоможуть не тільки фахівцям з арабської мови та культури, а й дипломатам і бізнесменам в спілкуванні відповідно до норм, прийнятими в

арабських країнах. Результати аналізу арабського мовного етикету в сфері офіційно ділової комунікації можуть бути використані при підготовці лекційних спецкурсів з лінгвокраїнознавства, регіонознавства і міжкультурної комунікації, проведенні практичних занять з арабської мови і основ перекладу, а також виступити в якості практичного керівництва при підготовці переговорів з арабами, складанні ділових листів і т. д.

Робота може представляти інтерес не тільки для тих, хто вивчає арабську мову, культуру, основи ісламу, а й для всіх тих, чия діяльність тим чи іншим чином пов'язана з країнами Арабського Сходу.

АНОТАЦІЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ

الملخص

البحث حول الموضوع : " فئة الأدب وآداب اللغة في اللغة العربية".

للتواصل الناجح تحتاج فقط إلى معرفة مجموعة من الكلمات والقواعد النحوية. لأداء فعل تواصل من الضروري ليس فقط امتلاك الهياكل اللغوية ولكن أيضًا "المعرفة الخلفية" ، والتي تُفهم على أنها معرفة متبادلة للواقع. من المستحيل فهم اللغة دون وجود فكرة عن الظروف التي يعيش فيها الشعب. موضوع الدراسة هو وسيلة التعبير عن فئة الأدب وآداب اللغة في اللغة العربية.

الهدف من الدراسة هو وصف مواقف الاتيكييت المعيارية الرئيسية للاتصال من وجهة نظر لغوية مع تحديد الخصوصية الوطنية لآداب اللغة بين العرب. تم تحقيق الهدف من خلال حل المهام التالية: تم النظر في خصوصيات دراسة فئة الأدب في اللغويات المحلية والأجنبية. تم النظر في مسألة تاريخ تكوين قواعد وأعراف الآداب في اللغة العربية. تم تحليل أسلوب البحث في فئة الأدب وآداب اللغة في اللغة العربية. تم تحليل تعبير فئة الأدب في اللغة العربية. تم تحليل آداب اللغة العربية في الاتصالات التجارية الرسمية .

نتيجة للدراسة تم تحليل ووصف السمات اللغوية لاتصالات الأعمال بين العرب وممثلي الثقافة الغربية. تم التأكيد على أهمية مراعاة تقاليد وعادات الشريك في الاتصال من أجل تحقيق أقصى قدر ممكن من التفاهم المتبادل.

تم الرد على السؤال عن سبب وصول المفاوضات مع الشركاء العرب في كثير من الأحيان إلى طريق مسدود على الرغم من أنه للوهلة الأولى من وجهة نظر شخص أكراني كل شيء يتم بشكل صحيح.

يمكن الاستفادة من نتائج تحليل آداب اللغة العربية في مجال الاتصالات التجارية الرسمية في إعداد دورات محاضرات خاصة حول الدراسات اللغوية والإقليمية والدراسات الإقليمية والتواصل بين الثقافات وإجراء دروس عملية في اللغة العربية وأساسيات الترجمة بالإضافة إلى العمل كدليل عملي في التحضير للمفاوضات مع العرب وصياغة خطابات الأعمال.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ввічливість. Українська мала енциклопедія. Режим доступу до джерела:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Ввічливість>

Гришечко Е. Г., *Средства реализации коммуникативной стратегии вежливости в современном английском языке.* Режим доступу до джерела:

<http://cheloveknauka.com/sredstva-realizatsii-vezhlivosti-v-sovremennom-angliyskoy-yazyke>

Калашник Г., (2007) *Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету: навч. посіб.* Київ: Знання.

Карасик В. И., (2002) *Язык социального статуса. Социолингвистический аспект. Прагмалингвистический аспект. Лингвосемантический аспект.* Москва: Гнозис.

Категорія ввічливості як різновид соціальних категорій модусу. *Видання ЧДУ ім. Петра Могили.* Режим доступу до джерела:

<http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/26/13.pdf>

Лебон Г., (2009) *История арабской цивилизации.* Мн.: МФЦП.

Міжнародна ввічливість. Навчальні матеріали онлайн. 2010–2016. Режим доступу до джерела:

http://pidruchniki.com/15060913/etika_ta_estetika/mizhnarodna_vvichlivist.

Мовний етикет. Мовні формули. Стандартні етикетні ситуації. Студопедія. 18.09.2015. Режим доступу до джерела: <http://studopedia.org/12-84247.html>

Мовчан В.С., (2007) *Етика.* Київ: Знання.

Радевич-Винницький Я., (2006) *Етикет і культура спілкування.* 2-ге видання, пер. і доп. Київ: Знання.

Сканаві А.А., (2010). *Бізнес-етикет в арабських країнах.* Київ.

Сканаві А.А., (2005) *Специфіка арабського мовного етикету в сфері офіційно-ділової комунікації:* Дис. ... канд. філол. наука. М.

Тарасов Є.Ф., (2004) *Социолингвистические проблемы теории речевой коммуникации. Основы теории речевой деятельности.* Москва.

- Трухачов В.І., (2005) *Міжнародні ділові переговори*. М.: Фінанси і статистика.
- Формановская Н.И., (2002) *Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход*. Москва: Русский язык.
- Чоловік і жінка. Словник відмінностей*. (2015). Київ: Знання.
- Шабан А.К., (2019) Семантика понятия «вежливость» в различных лингвокультурах: универсальное и культурно-специфическое. (Т. 5. Вып.1. С. 85–95., с.87) *Научный результат. Вопросы теоретической и прикладной лингвистики*.
- Шедеври арабської мудрості*.(2012). (320 с.) Київ
- Brown, Levinson S., (1987) *Politeness Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://pan-ta-pani.com/28584-cholovik-i-zhinka-slovnik-vidminnostejj.html>
- Rioss, S. and Weatherby J., (1998) «*A Need for Reorientation: Creative Strategies for the Teaching of Translation into a Foreign Language*» in *Translators' Strategies and Creativity*, eds. Beylard-Ozeroff, A.B., Kralova, J. and Moser-Mercer, B. 213-221. Benjamins: Amsterdam and Philadelphia.
- Leech, G., (1981) and Short, M. *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Longman: London and New York.
- Ben Sandal, Abid Rashid. *Malaamih min turaas al-imaraat* (2014) Abid Rashid Ben Sandal. Al-Ayn. OAE: Markaz Zaid li-t-turaas va t-taarih.